

Pojam nacije

1. Analiza pojma

Podrijetlo i povijesni kontinuitet

Koja se značenja povezuju s riječju nacija? - U prvotnom smislu riječ označava ljudsku skupinu istog podrijetla.² Podrijetlo može upućivati ili na zajednicu iste loze (iste krvi) ili na mjesto s kojeg potječemo (isto tlo). U prvom slučaju članovima nacije smatrali bi se oni koji su potekli od iste obitelji naroda: Nijemci, Kelti i t.d. U drugom slučaju, članovi nacije se poistovjećuju sa zemljom podrijetla. Oni žive na teritoriju koje im daje njihovo ime (Francuska) ili koje im je dalo ime (Brazilci, Amerikanci). Ta dva značenja, koja predstavljaju odjek dvaju načina stjecanja nacionalnosti, pravo krvi i pravo tla, često su povezani. Podrijetlo i povijesni kontinuitet istodobno upućuju na inicijalnu zajednicu i na drevno zaposjedanje tla. Iz toga potječe dvostruka pripadnost: pripadnost pojedinaca istoj nacionalnoj zajednici i uzajamna pripadnost tlu i naciji.

Suštinski smisao tog pojma je povijesni kontinuitet i odnos prema podrijetlu. Ako to uzmemo u obzir, pojam je relativno rastezljiv. On se može tumačiti na različite načine, sukladno »reakcionarnim« ili »revolucionarnim«

---

² Lat. *natio* - rođenje.

ideologijama. Rasno tumačenje je najsumnjivije jer vodi do rasizma, ali ga je ujedno i najlakše opovrgnuti. Nacija nije rasna zajednica. Sve postojeće nacije mješavine su heterogenih naroda. Nijemci su na primjer mješavina germanskih, keltskih i slavenskih elemenata: keltskih zbog cijele južne Njemačke, a slavenskih zbog istočne Njemačke. Ni sami Kelti i Franci ne predstavljaju homogene skupine: Kelti su bili raspršeni u mnoštvo plemena, a Franci označavaju skup germanskih plemena. Da bismo identificirali neku skupinu ljudi moramo pribjeći kulturnim kriterijima, sve do daleke prošlosti. Germane, Kelte i Slavenne identificiramo pomoću jezika, tehnologije, zanatskih umijeća i pomoću načina društvene organizacije.

Podrijetlo je predmet pripovijesti koje povijesne datosti miješaju s mitološkim konstrukcijama. Ono se za moderne nacije često odnosi na prvu migraciju: smještanje Franaka na lijevu obalu Rajne, Slavena na Balkanski poluotok i t.d. I povijesni kontinuitet je više ili manje fiktivan. Tu je često riječ o retrospektivnoj rekonstrukciji učenjaka, povjesničara i političara koji pokušavaju učvrstiti osjećaj za naciju tako da iznađu njezine pretke, tlo, tradiciju koja je prelazila s naraštaja na naraštaj. To »izmišljanje tradicije«³ odigralo je veliku ulogu u nacionalnim pokretima 19. i 20. stoljeća u središnjoj i istočnoj Europi. Ono je međutim prisutno posvuda u obliku retrospektivnog tumačenja povijesti. »Izmišljanje tradicije« prisutno je na primjer u teleološkoj viziji francuske povijesti koja kontinuiranim napretkom preko Klodviga I., Luja IX i Francuske revolucije vodi do ostvarenja republikanske nacije.

Dvostruka tematika podrijetla i kontinuiteta bez puno muke prilagođava se stvarnim povijesnim podacima. Tim

---

³ Usp. Eric Hobsbawm i Terence Ranger (ed.), *The Invention of Tradition*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983.

više što se podrijetlo može smjestiti kako u blisku tako i u daleku prošlost. Dolazak hodočasnika (*Pilgrim Fathers*) na obale Massachusettsa u prosincu 1620. dobra je ilustracija te prilagodbe. Ta se tematika može također podudarati sa simboličkim momentom, s ponovnim utemeljenjem, na primjer revolucija iz 1789. za modernu francusku naciju. Novopridošlice se upisuju u povijesni kontinuitet i prisvajaju sjećanje na utemeljenje. Oni moraju prihvatiti nasljeđe povijesti i pridonijeti njezinom budućem razvoju.

Kultura i politika, civilizacija i kolektivna svijest

Nacija dakle nije prirodna danost. Ona je povijesna zajednica koja na neki način rezultira nastajanjem koje ostaje otvoreno – što podjednako isključuje povijesnu koncepciju rase kao i dovršenu mješavinu određenih rasnih sastavnica. Kao zajednica, nacija ima dvostruku dimenziju, kulturnu i političku. S jedne strane nacija je zajednica koja se identificira kulturom, tradicijama i vlastitim vrijednostima. S druge strane ona osigurava načelo političke legitimnosti, koja na prijelazu 17. u 18. stoljeće zamjenjuje dinastijsku legitimnost. U određenim slučajevima, jedna ili druga od tih dimenzija postaje povlaštenom kad treba definirati naciju. Za Jürgena Habermasa⁴ nacija proizlazi više iz *ethnosa* nego iz *demosa*. To je zajednica koju definiraju pred-političke danosti koje oblikuju homogenu kulturu, poput jezika, običaja i povijesti. Dominique Schnapper, naprotiv naciju definira kao »zajednicu

---

⁴ Vidi Jürgen Habermas, *Écrits politiques*, Paris, Cerf, 1990; *L'Intégration républicaine*, Paris, Fayard, 1998; *Après L'État-nation*, Paris, Fayard, 2000.

građana»⁵. U njezinoj perspektivi nacija zauzima mjesto između etnije i države. Ovo prvo je kulturna zajednica obdarena kolektivnom svijesću, ovo drugo je instancija nadzora i regulacije. Nacija se od etnije razlikuje po svojoj političkoj dimenziji, ali ona se ne miješa s državom kao institucionalizacijom moći. Država omogućuje naciji da se uspostavi u svojem trajanju; nacija zauzvrat legitimira djelovanje države.

Nacija je kulturna zajednica. Ali potrebno je precizirati smisao riječi »kultura«. Kultura označava ili civilizaciju ili osobni odgoj i obrazovanje. Civilizacija obuhvaća običaje, jezik i religijske tradicije, ali i tehnike, organizaciju rada, umjetnosti, znanosti, etičke ustroje, moralne vrijednosti te pravne i političke institucije. Od jednog do drugog kraja tog kontinuumala nalazimo tradicije i karakteristične predodžbe neke veće ili manje skupine ljudi. Ono što ukazuje na tehnologiju, organizaciju rada i razmjene definira tu skupinu kao »društvo«. Ono što ukazuje na etičke ustroje, na tradicije i moralne vrijednosti istu tu skupinu čini »zajednicom«. S jedne strane sustav proizvodnje i zadovoljavanja potreba; s druge zajednica »vrijednosti«, odnosno skup praksa i predodžbi koji tvore predmet subjektivne privrženosti.⁶

Svaka nacija definirana je svojom kulturom u smislu »civilizacije«. Ta kultura istodobno podrazumijeva polja označena pojmovima »društvo« i »zajednica«. No pojmovi »nacija« i »civilizacija« nemaju istu širinu. Referirajući se na način zadovoljavanja potreba, na organizaciju rada i na vrstu društva koje ti pojmovi podrazumijevaju, možemo

---

⁵ Vidi Dominique Schnapper, *La Communauté des citoyens*, Paris, Gallimard, 1994.

⁶ O odnosu između društva i zajednice, između moderne države i globalizacije vidi Éric Weil, *Philosophie politique*, Paris, Vrin, 1996.

najprije govoriti o civilizaciji žita i civilizaciji riže, ili pak o agrarnoj ili industrijskoj civilizaciji. Iz drugoga gledišta, civilizacije se smatraju produžetkom velikih religija - budizma, hebrejske religije, kršćanstva, islama i t.d. - i moralnih uvjerenja koja su s njima povezana. Ali ni u jednom ni u drugom slučaju jedinstvo civilizacije nije dostatno za nastanak neke nacije. S jedne strane nacije se predstavljaju kao ograničeni skupovi partikularnih, vrlo često konfliktnih varijanti iste civilizacije, koju definiraju njezine tehnike i vrste podjela rada, njezine moralne tradicije i religijska uvjerenja. S druge strane nacija se od civilizacije razlikuje po svijesti koju to društvo/zajednica ima o sebi. Da bi postojala nacija potrebno je da skupina ima kolektivnu svijest o vlastitom postojanju, o svojem jedinstvu i svojoj specifičnosti.

Ta kolektivna svijest kristalizira se oko simbola koji predstavljaju zajednicu kao cjelinu. Ti simboli mogu biti vrlo različiti, od jezika do političkih institucija, preko načina prehrane, stanovanja, velikih povijesnih i književnih likova i t.d. Identitet nekog društva posebice obilježava jezik, većinska religija, ili u sekulariziranim društvima specifičan oblik religijske neutralnosti - na primjer, tolerancija nije isto što i laicizam.⁷ Kolektivna svijest postoji i posredstvom svojih političkih institucija i praksa. Svi konstitutivni elementi neke kulture mogu tako igrati ulogu nacionalnih simbola ili amblema. Izvjesni simboli imaju manje ili više definiran smisao. Na primjer »Republika« - ujedno političko načelo i personificirana figura države - jedan je od simbola francuskog identiteta. Drugi simboli su znakovi bez određenog sadržaja, barem za većinu građana. To je slučaj s nacionalnim himnama čije smo riječi

---

⁷ Usp. Catherine Kintzler, *Tolérance et laïcité*, Paris, Pleins Feux, 1998.

zaboravili, s nacionalnim bojama kojih ne znamo značenje i t.d. Izbor određenih amblema može biti tek konvencionalan. Ali u svim slučajevima ti amblemski simboli omogućuju prepoznavanje nacije kako u očima njezinih članova tako i u očima vanjskih promatrača. Oni imaju učinak unifikacije i diferencijacije.

Kad govorimo o kulturi u pogledu nacija potrebno je razlikovati njezinu etičku dimenziju i amblemsku funkciju. Etička dimenzija kulture skup je etičkih naklonosti i karakterističnih moralnih predodžbi neke zajednice, od privatnog života do oblika političkog života. Amblemske funkcije kulture su prakse, diskursi ili znakovi koji služe posebnim amblemima te zajednice. Svi elementi neke kulture mogu igrati ulogu identitetskih simbola, od vjerskih rituala preko književnosti i prehrambenih navika pa do vrste ustava. Ta amblemska funkcija ima važnu ulogu u kristalizaciju osjećaja kolektivnog identiteta.

Naposlijetku, sama kolektivna svijest nije dostatna da uspostavi neku naciju. Ta svijest može postojati i na regionalnoj razini, sa svim nužnim simboličkim svojstvima. Posebno obilježje nacije je to da ona tvori suvereni subjekt, bio on aktualan ili potencijalan. Nacija ne označava samo povijesnu zajednicu koju definira kultura ili kolektivna svijest. Ona je i načelo političke legitimnosti.

Riječ »nacija« nije uvijek imala politički smisao. Takav smisao učvrstio se u 17. i 18. stoljeću, nakon engleske, američke i francuske revolucije. Nacija tada smjenjuje dinastiju kao načelo političke legitimnosti. Suverenost više ne pripada vladaru i njegovoj dinastiji, već proizlazi iz same nacije. Pojedinci kao članovi iste nacije postaju i članovi određenoga kolektivnog suvereniteta. Na taj način, umjesto hijerarhije temeljene na društvenim staležima, što je karakteristika perioda u Francuskoj prije Francuske revolucije, poznatog pod imenom »Stari sustav vladavine«

(*l'Ancien régime*), uspostavlja se jedan oblik političke jednakosti. Ta je politička jednakost više ili manje stvarna ili fiktivna, sukladno političkim porecima i razmjeru društvenih nejednakosti.

Suverenost ima dva aspekta. Ona prije svega označava autonomiju: nacija sama donosi odluke koje se odnose na nju, kao i zakone koji su izraz njezine volje. Ali suverenost ima i teritorijalni smisao. Jedan od znakova prijelaza s dinastijske na nacionalnu suverenost pojava je moderne države s granicama koje su precizno obilježene.

U sustavu vladavine prije Francuske revolucije granice su često zone bez fiksnih razgraničenja - na primjer selo ili općina, čiji teritorij nije strogo definiran. U tom slučaju suštinsko načelo suverenosti je vlast kralja nad onima koji su mu podčinjeni.

Kad nacija postane politički pojam, po čemu se razlikuje od naroda? - I sama riječ »narod« ima svoj politički i društveni smisao. U društvenom smislu narod označava niže slojeve društvene hijerarhije. U 18. i početkom 19. stoljeća to su seljaci i obrtnici. Kao što kaže Rousseau u *Émilu*, taj narod tvori golemu većinu populacije: »Ono što nije narod toliko je neznatno da to ne vrijedi truda ni brojiti.«⁸ Seoski narod nije samo najbrojniji nego je i iskonski narod [*peuple originaire*]. Budući da je blizak prirodi, sačuvao je svoju autentičnost i svoja specifična obilježja, zaštićen je od perverzija i pokvarenosti urbanog društva. Otuda potječe, od sredine 18. stoljeća nadalje, velik interes za razne narodne kulture, koji će u Herderovim tekstovima pronaći teoretsko opravdanje. Jačanje tog interesa izazvat će sakupljanje i »spašavanje« narod-

---

⁸ Rousseau, *Émile*, knjiga IV, Paris, GF-Flammarion, str. 292.